УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

ЗАПИСКИ

ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ

Кн. X (1927)

За головним редагуванням голови Відділу
акад. Агатангела КРИМСЬКОГО

У КИЇВІ
З друкарні Української Академії Наук
1927

[061(47.7)(05)]

Дозволяється випустити в світ.
Неодмінний Секретар Академії Наук, акад. *А. Кримський.*

Київський Окрліт, № 232, 1927.
Зам. № 5819—1200 прим.

ДЕ ЩО Є:

Стор.

Володимир Білий. Судова справа С. Д. Носа . . . . . 1 — 47
Михайло Марковський. „Енеїда“ І. П. Котляревського . . 48 — 74
Ярема Айзеншток. Студії над текстами І. Котляревського . 75 — 98
Іван Галюн. Як досліджувано українські дифтонги . . . . . 99 — 115
Проф. Леонід Беркут. Про ідеологію в німецьких цезаристів середніх віків . . . . . 116 — 131
Проф. Олекса Покровський. Як ідеалізовано скитів у грецькому та римському письменстві . . . . . 132 — 192
Акад. Федір Мищенко. З історії східньо-візантійської культури. Етюд II-ий. . . . . 193 — 214

ПАМ'ЯТІ АКАД. ВОЛОД. ГНАТЮКА:

Василь Дем'янчук. До історії обрання Володимира Гнатюка в академики . . . . . 215 — 221
Лист од Наркомосу УСРР з приводу смерти акад. Гнатюка . . . 222 — 223
Михайло Тарасенко. Культурно-громадська праця академика В. М. Гнатюка . . . . . 224 — 228
Акад. Андрій Лобода. Заклик В. Гнатюка записувати етнографічні матеріяли . . . . . 229 — 231
Володимир Білий. До характеристики акад. Володимира Гнатюка як збирача й записувача. . . . . 232 — 240
Віктор Петров. Акад. Володимир Гнатюк у своїх фольклорних студіях . . . . . 241 — 254
Михайло Могилянський. Спогади про В. М. Гнатюка та листування з ним . . . . . 255 — 259

МАТЕРІЯЛИ.

Микола Левченко. Андроник Оникієвич Степович (з портретом) 260 — 263
Дмитро Дорошенко. Ватрослав Яґіч про українську мову і про назву „українці“ . . . . . 264 — 280
Акад. Володимир Перетц. Археографічна подорож до Пскова 1926. VI, 13—18 . . . . . 280 — 287
Андроник Степович. Поправка до статті О. Дорошкевича „Шевченко в приватному листуванні“ у VII—VIII кн. „Записок Історично-Філологічного Відділу“ . . . . . 287 — 288

Володимир Білий. З матеріялів до історії етнографії (Листування Я. П. Новицького) . . . . . 288—293
Микола Левченко. До листування П. О. Куліша з П. Х. Глібовою . . . . . 293—298
Проф. Олександер Оглоблін. Справа Дараганенка (1728—1729 р.) . . . . . 299—310
Микола Левченко. Новий причинок до історії декабристів . . 311—313
Акад. Агатангел Кримський. Із історії турецького письменства XIV в. . . . . 313—327

РЕЦЕНЗІЇ.

Проф. М. Грунський. Український правопис . . . . . 328—351
Василь Дем'янчук. До правопису слов'янських прізвищ . . . 351—353
Василь Дем'янчук. К. Німчинов. Український язик у минулому й тепер. II вид. ДВУ. 1926 . . . . . 353—362
Акад. Сергій Єфремов. Проф. Володимир Резанов. Українська драма. Том I, вип. 1 і 3. У Київі. 1926 . . . . . 362—364
Михайло Марковський. Акад. А. Кримський та Мик. Левченко. Знадоби для життепису Степана Руданського. У Київі. 1926 р. . . . . 364—366
Проф. Андр. Степович. А. А. Шахматов. Очерк современного русского литературного языка . . . . . 367—368
Проф. А. Степович. Hviezdoslavové sobrane spisy básnické. Svazok I, oddiel epický. 1925 369
Проф. Олександер Оглоблін. В. Л. Модзалевський. Гути на Чернігівщині. У Київі. 1926 . . . . . 369—375
Проф. Андр. Степович. Slovanský Přehled 1914—24. У Празі. 1925. . . . . 375—376
Проф. Б. Курц. Проф. М. В. Довнар-Запольский. Народное хозяйство Белоруссии. Минськ, 1926 . . . . . 376—380
Проф. Василь Данилевич. Albert Grenier, Les Gaulois. 1923 . 380—382

Акад. Володимир Гнатюк у своїх фольклорних студіях.

Кожна наука має свої забобони. До таких наукових забобонів належить в етнографії загально-поширена думка, начеб-то українська народня поезія й народня творчість гинуть і занепадають. Процес занепаду, мовляв, остільки позначивсь, що тільки в старих дідів та в глухих закутках можна знайти деякі незначні уламки й відгуки колишнього величного розквіту народньої поезії. Проти цього „антикварного“ погляду на сучасну народню поезію, як на якийсь пережиток чогось давно минулого, не раз і в окремих статтях, і в побіжних згадках, і в рецензіях висловлювавсь акад. В. М. Гнатюк з усією рішучістю й авторитетністю.

Народня пісенна й прозова творчість, як гадає Гнатюк, у жаднім разі не є факт археології. З неї витвір живого й життьового творчого змагання, а окремі пісні й пісенні цикли то виникають, то зникають залежно від „відповідного ґрунту і обставин“ [1]). На запитання „Чи справді вимирають наші пісні?“ [2]) Гнатюк одповідає негативно, і проти тих, що гадали ніби-то цей занепад припадає на найостанніший час XIX — XX-го століття, він висовує, як довід, ту цікаву довідку, що подібні жалі й свідчення не нові, що в історії української етнографії ще з давніх давен утворилася традиція говорити про занепад народньої творчости, мови й поезії. А. Павловський, автор „Грам. млр. нар.“, р. 1818-го писав, що він кладе „на бумагу одну слабую тѣнь исчезающаго нарѣчія“. Цертелев, видавець першої збірки укр. пісень, назвав свою збірку „умирающимъ отголоскомъ гармоніи, слышной нѣкогда на берегахъ Днѣпровскихъ“. Бор. Грінченко в передмові до III-го т. „Этн. Мат.“ говорив про „духъ народной поэзіи, съ каждымъ днемъ все болѣе и болѣе умирающій“ (XVII) [3]).

Коли проф. М. Ф. Сумцов, зупинившись на питанні про походження коломийок, казав про еклектизм, зубожіння, занепад, декаданс народньої поезії [4]) і визначав коломийки не як самостійні твори, рівнорядні з иншими, а тільки як „відгуки або останки старшої поезії, що з бігом часу

---

[1]) „Пісенні новотвори“. Зап. Н. Т. ім. Ш. 1902, кн. VI, т. 50, ст. 9.

[2]) Ib. [3]) Ib. ст. 3.

[4]) „Коломыйки“ Изд. „Кіев. Стар.“, Кіевъ, 1886, ст. 10—11. На цій характеристиці коломийок у Сумцова ми мали нагоду зупинитися в статті „М. Ф. Сумцов, як історик етнографії“. Зап. Іст.-Філ. Від., кн. VII—VIII, ст. 14—15. Визначаючи сучасну йому добу, як еклектичну, як „періодъ усиленія разлагающихъ цѣлость міросозерцанія и быта внѣшнихъ вліяній“, Сумцов погляд цей цілком переносив і на народню творчість.

вигинула, полишивши по собі лише сліди в численних дрібних коломийках“ [1]), то Вол. Гнатюк повстав проти такої характеристики. В передмові до своєї видатної збірки „Коломийок“ т. І. Львів 1905 Вол. Гнатюк рішуче заперечує це твердження Сумцова. „На сю характеристику коломийок, каже Гнатюк, не можна згодити ся. Поперед усього належить зазначити, що в народнїй поезії нема нїколи застою; і се не дивно: народ то не одиниця, що мучить ся, вичерпуєть ся; він живе все повним життєм, а що те життє обявляєть ся в ріжних формах, між иншим і в поезії, то й поезія не може вказувати застою. Застій в народнїй поезії показував би, що й сам народ загибає, та сього ми не добачаємо в себе“ [2]). На думку Гнатюкову, можна говорити не про „застій в народнїй поезії“, а про постійне змінювання поодиноких пісенних творів. „Вони змінюють ся ненастанно“ [3]). Ніщо, зауважує Гнатюк, не живе вічно, так само й пісня; коли деякі пісні зникають, забуваються, то на їхнє місце приходять нові. „Пісні, каже він, гинуть так само, як і повстають“ [4]). Поки житиме народ, поти він творитиме, складатиме свої пісні [5]). Підо впливом обставин остаточно згинули билини, що були колись у нас. Тільки щасливому випадкові треба завдячувати, що наші збирачі встигли ще записати опришківські й чумацькі пісні. Перестали витворюватись думи, що тільки невелике число їх заховалося до наших часів. Одне слово: пісні гинуть, але пісня не гине... І Вол. Гнатюк говорить про „неоправдані нарікання на загальний занепад народньої творчости“ [6]).

Як у мовознавстві погляди Гумбольтові заступили погляди Бекера й Шляйхера, так і в етнографії. Гумбольтове визначення мови, що, за

---

[1]) Гнатюкові слова про Сумцова. Етноґр. Збірник, т. XVII, ст. XVI.

[2]) Коломийки. Етноґр. Збірник, т. XVII. Львів. 1905. т. І. Передмова, ст. XVII. Рецензуючи т. III „Этногр. Мат.“ Б. Грінченка, В. Гнатюк писав: „Що ударяє в збірнику в очі, то значне число зовсім нових пісень, недрукованих ще нїде. Се й може послужити новим доказом, що пісня між народом, як така, нїколи не гине“. Зап. Н. Т. 1900, кн. І, т. 33, ст. 28—9. Порівняй рец. на А. Г. Хотемкина. „Пѣсни мол. въ совр. дер.“ К. Ст. 1897. IX—З. Н. Т., т. XXV, ст. 39, де Гнатюк вказує на „нові пісні про польське повстання, про рекрутчину та про сахарні (фабрики цукру)“. „Народня поезія взагалї не вимирає.., бо на місце давнїх творять ся все нові пісні; ...деякі нові пісні не стоять своєю красою низше від давнїх у нічім“ (Рец. З. Н. Т., 1903, кн. V, т. 55, ст. 38—39. Е. Кузьминскій, О совр. н. пѣснѣ. Эт. Об. 1902. IV).

[3]) Коломийки, ст. XVII. [4]) З. Н. Т. 50, ст. 9. [5]) Ibid.

[6]) Ibid., ст. 9. Говорячи про коломийки і торкаючись визначення коломийок, як „уламків“, що його висловив Сумцов, Гнатюк зачепив дуже цікаве методологічне питання про генетичні взаємини короткої й довгої пісні. Це саме цікаве питання обговорює Гнатюк у рецензії на статтю St. Wasylewskiego: Pieśń o żołnierzu tułaczu. (Lud. 1910, кн. III, 247—258). Василевський висловив думку про можливість запозичення пісенних уривків; Гнатюк із приводу того накреслює низку методологічних запитань: „Чи можливе запозичуваннє відривків, бо доси маємо переважно докази запозичування цїлих пісень, та й то ще з таких пісень, що самі зліплені з кількох частин, та чи можливий розвій окремої пісні з відривка, чи, навпаки, з пісні повстають відривки?“ (Зап. Н. Т. ім. Ш., Львів. 1912, кн. III, ст. 211).

Думку Сумцова що-до генетичних взаємин довгої й короткої пісні обговорювано в нашій рецензії: D. Zelenin. Das rus. Schnaderhüpfl. Етногр. Вісн. Київ. 1926, кн. II.

ним, мова це не ἔργον, не тільки витвір, а творіння (ἐνέργεια), не річ, а процес, — це визначення переносить Вол. Гнатюк на етнографію. Коли попередня школа в етнографії вважала народню поезію за закінчений, усталений витвір, що був протягом минулих століть колись утворений, — то для Вол. М. Гнатюка народня поезія не є щось закінчене й усталене: вона, на його думку, знаходиться в процесі постійного творіння й виникання, безперестанного змінювання й розвитку. У звязку з оцим поглядом на народню поезію, Вол. Гнатюк уважає за необхідне збирати й досліджувати не тільки ті уламки, що лишилися од минулих століть і колишніх поколіннів, але й звертати найпильнішу увагу на те, що твориться сьогодні, що, може, і не скристалізувалося остаточно, а ще тільки-но витворюється. Згідно з оцим, він спеціяльну увагу віддає дослідам над новими проявами народньої творчости, над народньою поезією сьогоднішнього дня, і року 1902 публікує відповідну розвідку: „Пісенні новотвори". В цій статті своїй, досліджуючи т. зв. „еміграційні пісні", пісні галичан-пересельців, він доводить, що творчість народня не припинялася й не припинилася і що є „цілий ряд пісень, що повстали напевне протягом XIX ст." [1]). Поставивши запитання: „чи нова пісня на висоті давнішої", — Гнатюк одповідає позитивно: „Еміграційні пісні не багато уступають козацьким пісням" [2]).

Одкидаючи думку про загальний занепад народньої творчости, Вол. Гнатюк ставив питання про загибель і появу певних пісенних циклів у залежність од відповідних соціяльних обставин і умов. Досліджуючи пісні про опришка Яношіка, еміграційні пісні, а пізніше пісні про покритку, що втопила дитину, він спитується намацати соціологічний ґрунт, що спричинивсь до появи даного циклу пісень. Правда, спроби соціологічної аналізи мають у Гнатюка, надто в його перших розвідках, характер публіцистичних екскурсів, а згодом од публіцистики в статті про Яношіка та про пісенні новотвори він переходить у статті про покритку до історично-побутового коментаря, отже, цілковитого соціологічного обґрунтування, власне кажучи, не дає. Соціологію в перших статтях замінено на публіцистику, в пізніших на історію й побут. Не моя це річ говорити про Гнатюка, як громадського діяча, але я повинен відзначити, що Гнатюк часто підходив до етнографічного матеріялу не тільки як історик літератури, але й як громадський діяч. Він репрезентує певну громадську лінію й певну політичну акцію. Елемент публіцистики завсіди був дуже помітний у його початкових етнографічних студіях. Питання про пісенні новотвори, про нову соціяльну тематику еміграційних пісень було для нього значною мірою питанням про причини еміграції й про соціяльні та економічні відносини, як вони наприкінці XIX-го ст. в Галичині склалися. Значну частину своєї статті він присвячує характеристиці соціяльних і економічних обставин, що цю еміграцію галицького селянства до Америки викликали. Етнографічна розвідка наближається до публіцистичної статті, до певного роду Partei-Litteratur.

---

[1]) З. Н. Т. ім. Ш. 1902, т. 50, кн. VI, ст. 10. [2]) Ibid.

Свою студію „Словацький опришок Яношік в народній поезії [1])“ будує акад. В. Гнатюк, звязуючи з етнографічним елементом історично-політичний. За вихідний пункт для свого досліду він становить питання про те, щó саме штовхало галицьких селян іти в опришки. „То соціяльні відношення,—пише він,—гнали селян в опришки. Невиносимий гніт, якого зазнавав народ з боку панів, кривди, які приходило ся йому нераз терпіти, цілковита залежність від панів, що мали над селянством право життя і смерти, зневага і погорда, з якою відносив ся до селянства кождий хоч трошки підшитий ‚паном‘, споневірюваннє селянства, яке стояло на рівні з худобою в очах панів, нагаї за найменшу провину, а часто й без провини, секатури з боку всяких панських посіпак, всякі нелюдські привілеї панів, як пр. jus primae noctis і инші — отож були причини, що мусіли огірчувати кождого, хто хоч трошки думав, напувати його горечею та змушувати глядати пімсти і відплати в опришках, коли де-інде не можна її було найти“ [2]). Це не locus communis, але це й більше як тільки вихідна точка. На цьому абзаці як-найкраще позначилася публіцистична маніра „раннього“ Гнатюка, його громадський підхід до етнографічного матеріялу, загальний тон і стиль викладу [3]). Пісні про опришків для нього джерело, що, користуючись з них, він характеризує опришківство, як соціяльний і історичний факт.

Як ученому дослідникові окремих фольклорних тем і явищ, Гнатюкові довелося вважати на двоє головніших напрямків, що тоді панували в етнографії: на історичний і порівняний напрямок. Віддавши всенькі наукові симпатії другому, він негативно поставивсь до першого. Коли порівняна школа хтіла фіксувати даний фольклорний твір у просторонї, накреслити шляхи його географічної мандрівки, то історична школа хтіла фіксувати цей твір у часі, зазначити шляхи хронологічної його мандрівки. Оцінюючи ці два напрямки, Гнатюк теорії географічного концентру віддав перевагу над теорією концентру хронологічного. До історичного напряму Вол. Гнатюк ставивсь негативно [4]). Прихильники цього на-

---

[1]) Зап. Н. Т. ім. Ш, 1899, кн, V—VI. [2]) Ibid., ст. 2.

[3]) Він уносить помітний публіцистичний елемент у свої етнографічні нотатки. Він пише не тільки про етнографію, але й про „акцію на полї економічного піддвигнення Русинів“, про „вину інтеліґенції в повільности цієї акції“ (З.Н.Т. 1902. II. т. 46. Бібл.), полемізує в національно-політичних справах з проф. Францевим і Кайндлем, висловлює досить різкі протиурядові афоризми (Зап. Н. Т. 1898, кн. VI, т. 26, ст. 50), звязує етнографічні спостереження з соймовими виступами (З. Н. Т. 1898. VI, т. 26, ст. 47). В суто етнографічних рецензіях потрапляємо на такі твердження: „Селяне зрозуміли, що коли самі не зарадять своїй недолї, то нїхто їм не допоможе“ (т. XXV, ст. 46). Такий самий публіцистичний певною мірою характер має його рецензія з приводу рекрутських пісень, що опублікував В. Милорадович (К. Ст. 1897. VIII, 80—93), З. Н. Т. 1898. V, т. 25, ст. 38 або-ж рецензія на „Угр.-р. нар. спѣв.“ М. Врабеля (Бп. 1901, т. I), З. Н. Т. 1902, I, т. 46 і т. д.

[4]) Дуже скептично ставивсь Вол. Гнатюк також і до „філологічної“ методи, до спроб оперти фольклорні досліди на етимології слів, бо, на його думку, це „причиняєть ся до більшого затемнення справи, нїж до вияснення“. „Подібним методом, пише Гнатюк, послугувати ся нинї в фолькльористиці зовсім не можна, бо з того може вийти

пряму, починаючи від Куліша й Костомарова і до Антоновича й Драгоманова, дивилися на пісню за формулою: „Пѣсни для Малороссіи—все: и поэзія и исторія“. Зливаючи історію з поезією, трактуючи історію, як певну ліричну тему, вони розглядували пісню, як один із виявів історичної творчости даного народу. Народ творить історію, здійснює себе в історії. Творячи історію, він творить пісні, особи, події, державу. Тому пісня перебуває в щільному й органічному звязку з історичною хронологією, історичними особами й подіями, і завдання дослідникове полягає в тому, щоб розтлумачити пісню історично, хронологізувати її, приклавши до певної постати чи до певної датованої події. Хоч за часів Гнатюкових „принцип історизму“, що його висунула романтична школа, ще не був остаточно розхитаний, але Гнатюкові була вже чужа отая ентузіястична віра в історизм, як принцип етнографічних студій, що так захоплювала й вабила романтично настроєних українофілів 30—80-х років. До цього захоплення історизмом Гнатюк поставивсь скептично й при кожній нагоді він висловлюється проти спроб Антоновича й Драгоманова поширювати рамці історичної поезії й коментувати обрядову поезію в світлі літописних даних, шукаючи в колядках, гаївках, весільних і т. и. піснях історичних спогадів.

У рецензії на „Малор. нар. историч. пѣсни, собр. на Катер. 1874—1903“, котрі видав Я. П. Новицький, В. Гнатюк, кажучи за потребу видати корпуси історичних пісень, підкреслює, що він має на оці видання тільки „дійсно-історичних пісень“. „Вже була би пора,—пише він, — приступити до видання корпусу укр. нар. істор. пісень, який зачали робити Антонович і Драгоманов, та не докінчили. Розумію при тім тілько дійсно історичні пісні, а не, як оба попередні видавці, всякі пісні, в яких подибують ся історичні спогади та відгуки, отже й обрядові, як: колядки, гаївки, весільні і т. д. Таке розуміннє занадто широке, а нам непотрібно штучно побільшувати число історичних пісень“ [1]). І Гнатюк замість того, щоб поширювати поняття історичної пісні коштом инших пісенних видів, свідомо обмежує історичний елемент у пісенних витворах. Там, де Антонович і Драгоманов бачили певних історичних осіб і певні історичні факти, там В. Гнатюк добачає зовсім инші мотиви й зовсім иншу мотивацію. Взагалі, як гадає Гнатюк, опис історичної події в фольклорному оповіданні зовсім не повинен „покривати ся“ справжнім описом дійсної історичної події [2]).

хиба баламуцтво, але більше нічого“. З. Н. Т. Львів. 1901. І. т. 39, ст. 29. Рец. М. Дикаревъ, Зам. по ист. нар. бот. Эт. об. 1899. Пор. аналогічні думки в рец. на: St. Schneider, Król wężów. Lud. 1910. I; З. Н. Т. Львів. 1912. III. т. 109, ст. 208—209.

Також неприхильно оцінював Гнатюк мітологічну методу, що зводить усі фольклорні явища до одного знаменника і надає їм усім обрядове значіння. З. Н. Т. Львів, 1903. І. т. 51, ст. 58—59.

[1]) Зап. Н. Т. ім. Ш. у Львові, т. LXXXV. 1908, кн. 5., ст. 223.

[2]) „На думку автора (Ф. Гельвальда), Гуцули не мають споминів про свою історію. Та можна б запитати: А котрий простий нарід має спомини про свою історію, коли не

Така Гнатюкова неприхильність до історичної методи в етнографії особливо яскраво виявилася, коли обмірковувано пісні про Байду. Антонович і Драгоманов, видаючи історичні пісні, ввели і пісню про Байду між історичні [1]), причому „силувалися дати їй історичне пояснення, застосувавши її до історичної особи Д. Вишневецького". Але, відзначає Гнатюк, вони сами завважали при тім, що „кромѣ висѣнія на крюкѣ остальныя подробности пѣсни о Байдѣ мало подходятъ къ старымъ историческимъ показаніямъ о Дмитріи Вишневецкомъ лично". Покликуючись на розвідку М. Халанського [2]), присвячену пісні про Байду, В. Гнатюк не тільки відкидає весь історичний коментар Антоновича і Драгоманова, але разом із тим заявляє, що „пісню про Байду належить виключити з між тих історичних, які говорять про означені події чи означені історичні особи". Для Гнатюка, як і для Халанського, це не історична пісня, а пісня запозичена з полуднево-слов'янської поезії, пісня на певну моралістичну тему: „подвиг християнського героя, що прославляє свою віру, а понижує турецьку, вирікаючись при тім богацтв, чести і слави" [3]).

Історична школа, що ладна коментувати фольклорні факти, пристосовуючи їх до певних історичних подій і осіб, тим самим висовує думку про замкненість фольклорних явищ, про їх національно-історичну виключність. Гіпотеза „хронологічного концентру" є разом із тим гіпотеза „замкненого концентру". Порівняна-ж метода руйнує цю спробу ввести фольклор у рамці національних кордонів і меж. Ідеї історичного й національного факту, як фактору фольклору, протиставляється ідея культури й міжнародньої міграції. Основа фольклорного процесу не спомини, а запозичення й вплив. Гнатюк з іронією ставиться до спроб тих дослідників, що на підставі тих чи инших фольклорних витворів говорили про національне лице даного народу. Коли один з професорів свого часу ex cathedra проголосив: „Фільософія українського народу містить ся в його приповідках" і „на тій підставі робив ріжні висновки", то Гнатюк проти цього твердження і собі висунув такі зауваження: „Нині, наслідком порівняного методу, повторити сього не можна, бо кождому відомо, що

переймив їх із книжок? За те має кождий перекази, які одначе не мусять покривати ся з правдивими історичними подіями". Причинки до пізнання Гуцульщини. З. Н. Т. ім. Ш. т. 123—4. Львів, 1917, ст. 44.

[1]) Историческія пѣсни малороссійскаго народа. 1874, ст. 145—159.

[2]) Малорусская дума про Байду. Сборникъ Харьк. Ист.-Фил. О-ва, т. XV, ст. 205—209. Харьковъ, 1908.

[3]) Зап. Н. Т. ім. Ш. у Львові; т. LXXXVI, 1908, кн. VI, ст. 227. В иншому місці В. Гнатюк писав, заперечуючи „цілковиту самостійність" деяких укр. історичних дум: „Наша дума про Олексія Поповича, хоч оброблена самостійно, то на основі вандрівного мотиву; пісня про Байду-Вишневецького має також свої анальогії у Сербів". Записки Н. Т. ім. Ш., 1912, кн. III, т. 109, ст. 211.

Варт зазначити, що М. С. Грушевський не згодивсь з думкою Гнатюка про неісторичний характер думи про Байду-Вишневецького. „Що-до вичеркнення з ряду історичних пісень, — пише акад. Грушевський, то основна тема пісні так близько підходить до оповідання сучасника Бельского про смерть Вишневецького, що не легко заперечити, що це не про нього говорила пісня". (З. Н. Т. ім. Ш. 1908, кн. VI, ст. 228).

богато подібних або й ідентичних приповідок є в инших народів і що про инші народи можна те саме сказати. А се не тільки в нас було, але всюди і не тільки з приповідками [1])". Історична школа, в звязку з своєю провідною тенденцією вивчати народню творчість через історію, через літопис, звертала головну увагу на епос; порівняна-ж навпаки, на казку, легенду й баладу, де риси історичности сливе зовсім затушовано й стерто. Тому й Гнатюк досліджує не епос, не думи, а казки й балади та шляхи їх культурної мандрівки [2]).

У своїх фольклористичних розвідках Вол. Мих. Гнатюк дотримувавсь переважно мандрівної, чи міграційної теорії. „Найважнійша річ, зазначає він, це сконстатованнє, чи пісня вандрівна, чи ні [3])". Хоч він і не приймає мандрівної теорії в чистому вигляді [4]), тоб-то хоч він і не вважав, наче-б прозові оповідання, виникають і поширюються тільки через запозичення, а вказував також і на инші джерела, але все-жтаки, навіть і по-при певні еклектичні ухили, він проте не був такий еклектик, як от, приміром, проф. М. Ф. Сумцов, що в своїх розвідках і статтях усіма методами користувавсь і до найрізноманітніших напрямків та течій приєднувавсь. У протилежність Сумцову, Гнатюк мало не в усіх своїх більших студіях чимало уваги присвячує дослідові над міграцією того чи иншого фольклорного сюжету. Всеньке життя своє він цікавивсь питаннями сюжетної мандрівки, інтернаціональним обміном темами, процесом взаємних між окремими народами фольклорно-сюжетних зносин.

Ідучи за традиціями Бенфеєвої школи, виявляючи себе як прихильник наукових праць Кловстона, Коскена, Келера, Больте, Денгардта, Драгоманова й, особливо, Ю. Полівки, Вол. Мих. Гнатюк приєднувавсь до школи, що на перший план ставила студії над мандрівними сюжетами,

---

[1]) Зап. Н. Т. ім. Ш. Львів. 1904, кн. IV, т. 60. Бібліографія, ст. 30.

[2]) Історична школа з її тенденцією тлумачити народню поезію, як частку археології, з її твердженням про занепад новішої нар. творчости і з її увагою до епоса, виставила думку про те, що давня поезія, бувши звязана з процесом історично-державним, є витвір замкнених організацій. Гнатюк заперечує це. „Я, пише він, показував пісні новішої формації, навіть не вигладжені добре. Се й є найліпший доказ, що пісень не творить якась ніби спеціяльна каста, пр. діди або лірники, але сам народ, чоловіки й жінки, парубки й дівчата і то зараз по доконанім якімсь факті, що оспівав ся в пісні" З. Н. Т. ім. Ш. Львів. 1898, V, т. 25, ст. 39.

[3]) Рец. на: St. Wasylewski. Pieśń o żołnieru tułaczu З. Н. Т. 1912. III. ст. 211. Рецензуючи працю A. Barwińskiego, Das Volksleben der Ruthenen, Гнатюк закидав авторові, що той „не уживав порівняної методи, яка могла значно збільшити вартість цілої праці" (З. Н. Т. ім. Ш., Львів, 1898, VI, т. 26, ст. 43).

[4]) Визнавати самісіньку лиш міграційну теорію В. Гнатюк уважає за методологічну хибу. Отож, висловлюючися з приводу праці Л. Колмачевського („Животный эпосъ на Западѣ и у Славянъ". Казань 1882), він повторює закид, що його робив Колмачевському В. Бобров у свойому досліді „Рус. нар. сказка", Варшава, 1909 (з Р. Ф. В.), за „головну помилку" Л. Колмачевського маючи те, що той „пішов виключно за міграційною теорією, не вважаючи, що р. звіринний епос має зовсім відмінний характер не тільки від західньо-европейського, але й від полудневого та східнього". Зап. Н. Т. ім. Ш. Львів. 1912, кн. III. 109, ст. 206.

звертала особливу увагу на „вандрівні теми, які ходять від краю до краю, від народа до народа і часто не мають, як образно висловив ся Гнатюк, ніякої метрики, де вони взяли ся, який їх вік і куди вандрують [1])“. В иншому місці Гнатюк так визначає наукові вагу й обсяг студій, присвячених аналізі сюжетної міграції. „Праці такі, пише він із приводу однієї з наукових вправ Ю. Полівки, корисні тим, що вказують нам не лише на вандрівки ріжних мотивів і на дороги, якими відбували ся ті вандрівки, але і на літературні взаємини ріжних народів, на відносини висших освічених верств народа до низших неосвічених та на взаїмні їх впливи на себе, а врешті дають можність усталяти, які мотиви є власність даного народа, а які являють ся міжнароднім вандрівним добром [2])“.

У студії про „Опришка Яношіка [3])“ в розділі „Баляди про Яношіка“ [4]) Вол. Гнатюк призбирує низку варіянтів цієї пісні, окрім українських, ще московські, польські, моравські, сербські, білоруські. Досліди над варіянтами дають Гнатюкові підставу твердити, що пісня ця „подибуєть ся майже між усіма словянськими народами [5])“. Характер окремих розвідок що-до сюжетної міграції мають такі екскурси Гнатюкові: „Віршована леґенда про рицаря і смерть [6])“, „До колядки про св. Софію в Київі [7])“, „Parallelen zu einem magyarischen Volkslied [8])“, „Леґенда про три жіночі вдачі [9])“, „Пісня про покритку, що втопила дитину [10])“, „Пісня про неплідну матір і ненароджені діти [11])“ та инші.

Ґрунтуючися на дослідах попередніх фольклористів, Вол. Гнатюк накреслює кілька шляхів, що ними йшли прозові оповідання з Сходу на Вкраїну: I, через Греччину безпосередньо або-ж через посередництво південних слов'ян; II, через Греччину, Рим, далі романські й германські народи через посередництво західніх слов'ян, поляків і чехів (прим. Байка Б. Хмельницького, Драгоманов); III, через арабів до Еспанії, звідти до инших романських і германських народів, а потім до слов'ян (казка, як піп поховав на цвинтарі собаку; Ю. Полівка: „Баба хуже чорта“); IV, від татар і турків (вірмен і жидів) (Драгоманов: „Тур. анекдоти“). В розвідці „Леґенда про три жіночі вдачі“, ґрунтуючися на досліді над варіянтами побутової казки про походження жінки від тварин, а саме марудної й ледачої від свині й сварливої від суки, скористувавшися з двох українських фольклорних записів цієї казки з Угорщини, навівши аналогічні перекази з Сербо-Хорватії і додавши до того одного варіянта з Арабії, Гнатюк вказує „ще одну дорогу, яка йшла поміж такі народи: Араби — Турки — Сербо-Хорвати — Русини [12])“. Причому, додержуючися Бенфеєвої індійської гіпотези, Гнатюк, як остаточну думку, висловлює здогад,

---

[1]) Зап. Н. Т. ім Ш., т. 97, ст. 74. [2]) Записки Н. Т. ім. Ш., т. 101, 1911, кн. I, ст. 191. [3]) Записки, т. 31—32; 1899. кн. V—VI. [4]) Ibid. ст. 40—42. [5]) Ibid., ст. 49. [6]) Записки, т. 85, 1908, кн. V, ст. 140—158, [7]) Записки..., т. 79, 1907, кн. V, ст. 155—159. [8]) Ἀνθροποφυτεία. Lpz. 1909, т. VI, S. 348—352 Див. Записки..., т. 95. 1910, кн. III, ст. 226—8. [9]) Записки..., т. 97, 1910, кн. I, ст. 74—85. [10]) Львів. 1919. Мат. до укр. етн., т. XIX—XX, ст. 249—389, окр. відб. ст. 1—144. [11]) Львів. 1919, ст. 1—52. [12]) Записки..., 1910, кн. V, ст. 78.

що ця легенда повстала не в Арабії, а що джерел її правдоподібно випадає шукати в Індії [1]). Так накреслює він хронологічний і міжнародній ітинерарій даного сюжету.

Хай, приміром, проф. Клінґер, додавши ще нові варіянти, болгарський, чеський, два литовські та инші, не згодивсь у розвідці „Z motywów wędrownych pochodzenia klasycznego“ з думкою Гнатюка про індійське походження легенди, а запропонував гадку про античне походження легенди з поеми грецького ямбографа Симоніда з Аморгосу, де виведено десять жіночих вдач од десятьох різних звірів та елементів (землі, моря, то-що), але це не порушує того особливо цінного, що дав акад. Гнатюк. Кожен новий запис, нова бібліогр. знахідка можуть порушити найстрункішу схему найдетальніше простежених сюжетних варіянтів. Це — питання багатства матеріялів і бібліографії та витриманости схеми. Центр ваги, очевидячки, полягає не так у цьому, як у методологічній обґрунтованості самої проблеми й прозорій ясності принципів теорії. Коли в свойому досліді „Леґенди про три жіночі вдачі“ Гнатюк двічі зазначив, що „питаннє, які причини спонукають вандрівку творів, доси не досліджено [2])“ і що „сконстатуваннє причин, що спонукують вандрівку тем, належить будучности“, то в своїй пізнішій розвідці „Пісня про неплідну матір“ він подає блискучу спробу накреслити методику сюжетної міграції.

Аналізуючи легенду про неплідну матір і ненароджені діти, Гнатюк бере за предмет для досліду перекази про жінку, що зачинила в собі діти і що її гріх через деякий час виявляється й вона йде покутувати свій гріх; підчас покути вона або-ж дістає прощення або-ж умирає. Призбиравши 25 варіянтів; з них 2 українських, 6 німецьких, 11 скандинавських (3 данські, 5 шведських, 3 норвезькі), 4 французькі, 2 італійські, Гнатюк зазначає, що основа в усіх разом варіянтах однакова, але подробиці змінюються, і разом із тим висловлює своєрідний погляд, як він дивиться на відносини варіянтів легенди у різних народів. Річ у тому, що він усупереч із традиціями теорії бере за вихідний пункт для досліду не гаданий прототип даного сюжету, не сюжетну схему і не гіпотетично відбудований прасюжет, а вірування в можливість зачинити діти, оперте

[1]) Ibid. Року 1911-го в „Живой Старинѣ“ (кн. 3—4) Е. Вольтер продовжив дослід В. Гнатюка й навів два записи цієї легенди з Литви („Литовскіе варіанты легенды о женскихъ характерахъ“. Ж. Ст. 1911, III—IV). Скористувавшися з цієї нагоди, В. Гнатюк зробив деякі доповнення до своєї розвідки, а саме вказав на два варіянти легенди, надруковані в Р.—Г. нар. леґ., т. II, ст. 53—57, ч. 246. — „Ці варіянти, як стверджує він, — не змінюють зовсім висновків моєї статті, тільки доповнюють їх у тім напрямку, що з Угорщини перейшла леґенда до Галичини“. (Зап Н. Т. ім. Ш. 1913. кн. IV, т. CXVI, ст. 248). До цього Гнатюк додає ще одне зауваження: „По запевненню В. Ардерсона ся леґенда знана й розширена у мусулманських племен понад Волгою... Коли так, тоді могло-б виявити ся, що вона йшла до Европи двома шляхами: через Балкани й Угорщину, з одного, та через Кавказ і Росію, з другого боку“. (Ib,. ст. 248).

[2]) Witold Klinger. Z motywów wędrownych pochodzenia klasycznego. Serja I. Poznań. 1921, ст. 60. Див. Рец. П. Попова Етногр. Вісн. кн. II, Київ 1926, ст. 141 — 145. [3]) Ст. 74.

на переконанню, що кожній жінці призначене згори число нащадків, яких вона має полишити по собі. Згідно з цим і розвідку свою шановний автор розпочинає з опису вірувань, поширених у всіх народів і в усі часи, про засоби спричинити неплідність, чи то кидаючи по-зад себе яблука або камінці в криницю (студню), чи то висловлюючи бажання на цвинтарі не мати ніколи дітей, чи то стинаючи головки власноручно засіяного маку й т. и. Це вірування в можливість зачинити діти й спричинилося до появи легенди. „Хто знає вірування про зачинювання дітей,—пише В. Гнатюк,—той може на його основі утворити собі леґенду незалежно від того, що її витворено вже в иншім місці. Вірування сповняє тут ту задачу, що в релігії доґмат, леґенда—що в релігії притча. Одно є теоремою, друга практичним вислідом її“.

Прихильник мандрівної теорії сюжету, Гнатюк заперечує кінець-кінцем примат сюжетного мандрівництва з гіпотезою єдиного місця. Вислід виникнення сюжету легенди про неплідну матір і ненароджені діти приводить його до висновку, що маріянти легенди не повстали в однім місці і розповсюднилися не через мандрівку сюжету [1]). Правда, автор визнає що „і вандрівка не виключена, а навіть слідна в деяких близших до себе народів. Та все таки, зазначає він, місць повстання леґенди було більше. Одне таке місце було і серед нашого народу. Про се свідчать оба українські варіянти леґенди, які ріжнять ся так сильно від усіх инших“ [2]).

Думка про вірування, як джерело легенди, дуже відповідальна й глибоко плідна. Вона кидає світло на багато складних і плутаних питань, що виникають при дослідженні тих чи инших фольклорних переказів, оповідань, казок, мітів і легенд. Ця Гнатюкова думка дає дослідникові певну методологічну провідну вказівку: досліджуючи джерела міту, оформленого в сюжетну схему, треба дослідити вірування, що з нього отой сюжетизований міт, легенда чи казка повстали.

У статті про неплідну матір Гнатюк виявив себе як прихильник теорії про полігенезу оповіданнів. Він уважає, що велику згідність опо-

---

[1]) У своїй „Історії укр. л-ри“ (т. IV. Київ, 1925) акад. М. С. Грушевський, викладаючи моралістичну тематику українських народніх легенд, зупиняється, між иншим також на мотиві „зачинених дітей“, де й переглядає матеріял, що зібрав його В. Гнатюк. Як гадає акад. Грушевський, споріднення західніх варіянтів легенди (бретонський варіянт і німецький варіянт із Чехії) з нашими записаними в Галичині, „очевидне“. „Зістається, додає ак. М. Грушевський, поки що неясним, чи анальоґічні леґенди існували також в сфері візантійської культури, і наші і західні варіянти являються паралельними варіянтами спільного походження, чи наші варіянти були запозичені просто з Заходу... В. Гнатюк в згаданій студії настоює на самостійности наших варіянтів, але це з огляду на близькі подібности в подробицях цілком неправдоподібне: джерело в кождім разі мусить бути спільне“. (О. с., ст. 635).

Цю принципову суперечку можна, на нашу думку, розвязати тільки тоді, коли окрім двох варіянтів з Галичини будуть зібрані варіянти з Великої України. Ці записи покажуть, чи-ж справді дана легенда є похідна функція вірування, як гадає В. Гнатюк, чи, навпаки, появу цієї укр. легенди про неплідну матір визначила генетична залежність її од якогось спільного з західньо-европейськими варіянтами джерела.

[2]) Op. cit., ст. 34.

відань із різних часів і країн можна пояснити не тільки переходом із одного покоління до другого, мандрівкою від народу, до народу. Гіпотеза запозичення не розвязує всіх моментів, і окрім досліду варіянтів потрібні, на його думку, ще инші досліди. Гнатюк витончує міграційну теорію, ускладнює її й подає, пильно та докладно обробивши. Своєю гадкою, що вірування то теорема, а легенда практичний висновок, він, хоч сам був прихильник традиціоналістичної теорії, але цим здогадом тим самим поволі розхитує думку про моногенезу оповіданнів, про запозичення, як причину виникнення оповідання і натомість потроху наближається до теорії про полігенезу легендарних і казкових сюжетів.

Тут Вол. Гнатюк іде слідами проф. Ю. Полівки, що так само „дає перевагу міґраційній теорії, але не обстоює її виключно". „Він, як каже про Полівку Гнатюк, являєть ся радше еклектиком, який в кождій теорії може знайти щось корисне для себе і відповідно до обставин вихіснувати її [1]). Хоч проф. Полівка припускає, що подібність оповідань пояснюєть ся мандрівкою їх від народа до народа, але одночасно він визнає теорію про поліґенезу оповіданнів за зовсім оправдану і справедливу" [2]). Не раз у своїх вислідах, розібравши казку й погрупувавши її, Ю. Полівка, як і В. Гнатюк, робить висновок, що дана казка повстала самостійно на різних місцях.

Ніколи не бувши апологетом теорії мандрівного походження легенди й казки в її чистому вигляді, Гнатюк об'єднує цю теорію з антропологічною й соціологічною методою. Як він гадає, запозичення не розвязує всіх питань; окрім запозичення справу розвязують ще й инші моменти, що їх завсіди треба мати на оці. Досліджуючи питання про походження пісні й легенди, він звертає увагу не тільки на самий „факт пісні" чи „факт оповідання", на формальні прикмети твору, літературні мотиви й сюжети в їх відкремленому, голому схематизмі, а студіює даний фольклорний твір у його звязаності з усіма иншими проявами народнього життя, побуту, правних норм, економічних і соціяльних понять і поглядів. Даний мотив, сюжет, тема беруться в останніх великих Гнатюкових розвідках як комплекс, як частка цілого життьового процесу, як творчий витвір у певних соціяльно-побутових умовах. „Слова Потебні про те, щоб фолькльор пояснювати в звязку з соціольоґічним тлом життя, не тільки, каже Гнатюк, не противлять ся порівняному методові, а підпирають його ще значно і тільки послугуючись цими обома методами можна справді в фолькльорі прийти до реальних наукових висновків" [3]).

Що-до цього, як поєднання двох метод, дуже цікава Гнатюкова розвідка „Пісні про покритку, що втопила дитину" (1919). Розбивши варіянти пісні на три групи: українсько-білорусько-московські варіянти;

---

[1]) Зап. Н. Т. ім. Ш., Львів, 1906, кн. III, 71, ст. 230.

[2]) Слова Ю. Полівки (Pohádkoslovné studie. Відб. з Narod. sborn. českoslov. Praha. 1904, ст. III), що цитував В. Гнатюк (Зап. т. 71, ст. 230).

[3]) Зап. Н. Т. ім. Ш. Львів. 1903, кн. I, т. 51, ст. 59. Рец. Н. И. Коробка, Къ изуч. малр. кол. Изв. от. р. я. и сл. А. Н., 1902. VII.

польсько-чесько-словінські й німецькі, Гнатюк зазначає, що „кожда ґрупа має свої окремішности і тілько спільна тема вяже всї варіянти з собою“. Припускаючи, що пісня од чехів перейшла до поляків і словінців та від українців до білорусинів і москалів, Гнатюк віддає свою увагу не реконструкції можливого пратексту, а „головну вагу прикладає до виказання і вияснення культурних пережитків, перехованих у пісні“. Докладний історичний, побутовий і етнографічний коментар пісні, — а цьому коментареві віддано більшу частину книжки,—з'ясування realia пісні є, на думку Гнатюкову, найкращий спосіб забезпечити дослід від того, що знахідки нових текстів не спричиняться до необхідности переглядати висновки й дуже змінювати їх [1]). Базуючись на цьому методологічному застереженні, Гнатюк, визнавши з одного боку, що пісня про покритку має мандрівний характер і поширена не тільки на українській території, а з другого боку виявивши в її змістові стільки культурних пережитків і то чисто українських, яких инші мандрівні пісні не мають і не можуть мати, він робить із того висновок, що пісня розвивалася на українській території незалежно од подібних пісень у чехів і німців.

У руках Гнатюкових мандрівна теорія була гнучким методологічним засобом фольклорних студій. Не теорія володіла ним, а дослідник володів теорією. Гнатюк свідомий того, що, базуючись на певних теоретичних засадах, треба за вихідний пункт брати фактичний матеріял і на ті матеріяльні факти орієнтуватися. Тому й могло так бути, що з досліду мандрівного сюжету він робив висновок, що заперечував мандрівний характер даного сюжету. В рецензії на працю Оскара Денгарда „Beiträge zur vergleichenden Sagen und Märchenforschung“ В Гнатюк наводить такий висновок Денгардів, зроблений на підставі аналізи оповідань на тему

[1]) Op. cit., ст. 28. Такий-же докладний побутовий коментар подає Гнатюк, публікуючи „Народні оповідання про тютюнарів“ (Записки Н. Т. ім. Ш. Львів, 1915 т. CXXII, ст. 167—211). Тут він говорить про тютюнову монополію, умови обробки, пачкарство тютюну, державне обрахування засівів ревізорами, продаж безакцизного тютюну, організації тютюнарів, сховки для укриття й т. и. В цих публікаціях ми бачимо цікаві зразки фольклорного опрацювання певних соціяльно-економічних „продукційних“ тем.

Взагалі Гнатюк часто робить спроби з'ясувати realia того чи иншого циклу фольклорних оповідань, їх життьове коріння. Так в Зап. Н. Т. ім. Ш. (1910, кн. VI, т. 98, ст. 148—156. „Один з буковинських духовних antiquae educationis“) він коментує цикл анекдот про духівництво, друкованих в Етн. Збір., т. VI 1899 р. Коли будь-кому може здатися, що ці фольклорні оповідання „лише злобні видумки людий неприхильних до духовенства“, то від цього застерегає Гнатюк, кажучи: „Тимчасом вони оперті на реальних подїях із життя“ (ст. 149). І він наводить документи, найдрібніші справи по Clericalschule, про учнів, викладову мову, програми, щоб довести, що фольклорні перекази про неосвічене або-ж малоосвічене духівництво збігаються з офіційними архівними даними.

Торкаючись питання про чари над людськими фігурками з воску й коментуючи бретонську пісню про дівчину, що її було покарано за такі чари, В. Гнатюк наводить аналогічні історичні факти й вказує, що кара, якій підпадає дівчина, „не видумка“, „анї самосуд черни“—„се писаний закон середньовіччя“ (Людські фігурки з воску, Зап. Н. Т., т. CXXVIII. Львів. 1919, ст. 212—216).

„зміна власности через виміну або позичку“ (український, приміром, варіянт: соловейко позичає у кліща черево, але потім не віддає і від того часу кричить: Кум кліщ, кум кліщ. Де, де, де? Отут, отут, отут. Ловіть, ловіть, ловіть. Буком, буком по ногах і т. д.): „Ця тема належить до таких оповідань, які можуть самостійно витворювати ся у ріжних народів на підставі обсервації, що у простого народа буває нераз дуже влучна, і тому ця тема виключаєть ся з числа вандрівних тем [1])“.

У розвиткові традиціоналістичної школи в теорії географічної й етнічної міграції мотивів накреслився ще ухил соціяльний. Питання сюжетної міграції було поставлено, як питання взаємовідносин між книжною й усною традицією, між міською й селянською творчістю, між освіченою верствою й простим народом. Питання традиціоналістичної залежности між окремими соціяльними групами, соціяльна проблема міграції сюжетів дуже цікавили багатьох дослідників. Як відомо, у нас акад. В. М. Перетц обороняє думку, що українська пісня розвинулася, зазнавши великого впливу від книжної штучної літератури. Проф. Полівка у передмові до своєї розвідки „Pohádkoslovné studie“ Praha 1904 (Narodop. Sborn. Českoslov. в. X) висловлюється з цього приводу так: „Що-ж до того, що народнє оповідання, взявши загалом, продукт досить складний і оброблений, деколи можна сказати артистичний, то я зазначив, що повставання оповідань можна допускати головно лише в тих центрах, що до певної міри можуть уходити за культурні. Епічні пісні признають справедливо певній суспільній верстві, якійсь співочій дружині. Так само треба думати про переховувачів прозових оповідань, що не раз не менше артистичні, як віршовані оповідання, у вязаній формі, деклямовані з означеним ритмом. Прозові оповідання визначуються також до певної міри вязаною формою“ (ст. III).

Теорія міграції звертає увагу на „літературні відносини вищих освічених верств народу до низших неосвічених та на взаємні їх впливи на себе [1])“, бо основний принцип мандрівної теорії полягає в твердженні, що прозові оповідання „передавав старший культурою народ молодшому [2])“. Проблема міграції — проблема культури в першу чергу.

Акад. Вол. Гнатюк не присвятив окремої статті, де-б він спеціяльно торкнувсь цього цікавого питання. Його більш цікавила проблема географічної й етнічної міграції й він більше віддав уваги спробам накреслити, на підставі аналізи мотивів, пристосованість даних оповідань до тих чи инших географічних провінцій, ніж проблема соціяльної міграції. Але все-ж-таки це йому не перешкоджало в своїх нотатках звертатися до цього питання. На підставі отих нотаток, що їх робив В. Гнатюк у своїх рецензіях, можна гадати, що він не був прихильник думки про виключні літературні джерела усної творчости. Отож, рецензуючи Полівчину статтю: Lidové povesti o původu tabáku (Sbornik u slavu V. Jagića

[1]) Зап. Н. Т. ім. Ш, т. 84. 1908, кн. IV, ст. 205.

[2]) Зап. Н. Т. ім. Ш. Львів. 1911, кн. I, т. 101, ст. 191. Див. вище.

[3]) Леґенда про три жіночі вдачі. Зап. т. 97. 1910, V, ст. 77.

1908), Вол. Гнатюк висловлює гадку про народнє, а не книжне походження легенд про тютюн. „Що-ж до самого походження літературної леґенди, — пише Вол. Гнатюк,—то вона може мати чужий початок, як богато инших подібних оповідань, але могла перейти до літератури також із уст народніх, що не раз, як знаємо, бувало [1])“. Проте инакше розвязує Гнатюк питання про засоби поширення такого популярного оповідання як переказ на тему: „Де чорт не може, там бабу тиче“. Це оповідання часто трапляється в збірниках церковних казаннів Promptuaria exemplorum. „Через проповіди ширить ся воно між простим народом. Се, мабуть, одинока дорога, якою воно переходило від краю до краю і від народу до народу в супротивности до инших вандрівних оповідань, які не ширять ся книжною дорогою і устами більше освічених одиниць [2])“.

Акад. Вол. Гнатюк, при певних еклектичних ухилах, не утворив своєї системи й не розвинув своїх методологічних поглядів у систематичному принциповому викладі, не дав їм теоретичного обґрунтування. Багатьох проблем він торкнувсь тільки побіжно, докладно їх не освітливши, в коротеньких рецензійних зауваженнях і нотатках. Проте, він, будь-що-будь, уже міцно стояв на шляху до побудування нової методології, що, усуваючи принцип історичної й, до певної міри, етнічної залежности, прагне, через з'ясування плюралістичних причин виникнення окремих фольклорних фактів і явищ, досягнути моністичного об'єднання всіх різноманітних фольклорних процесів. Його анти-історизм (чи, точніше, негативне відношення до історичного ухилу в етнографічних студіях, що, очевидячки, було звязано з загальними його принциповими поглядами), з одного боку, його визначення легенди, як похідної функції від вірування, з другого, це тверді й непохитні кроки наперед у справі розвитку нової фольклористичної методології.

Бувши прихильником традиціоналістичної теорії і схиляючись у своїх розвідках до досліду мандрівних сюжетів і тем, Гнатюк не тільки не збочив до формалізму, як то роблять новітні заступники цієї школи, а обґрунтовував свої міграційні спостереження достотним побутово-етнографічним коментарем. Справу виникнення рішала для нього не штучно-накреслена формалістична схема прасюжету, а realia пісенного змісту.

Визначний ерудит, що вишукує найрідкіші бібліографічні й бібліологічні факти, тонкий спостерегач, що вміє деталізувати складні сюжетні схеми в обставинах широких міграційних перспектив, акад. Вол. Мих. Гнатюк запровадив у науковий вжиток не тільки величезну кількість зібраних у нього етнографічних матеріялів, але й дав яскраві зразки того, як треба отії матеріяли опрацьовувати на основі дослідів над мандрівними сюжетами.

Невтомний збирач поєднувавсь в акад. Гнатюкові з першорядним і обережним дослідником.

Віктор Петров.

---

[1]) Зап. Н. Т. Львів. 1908, кн. V, т. 85, ст. 236.

[2]) Ю. Поливка: „Баба хуже черта“. Этюдъ по срав. изуч. сюж. н. слав. Р. Ф. В. Варшава 1910. Зап. Н. Т. Львів. 1911, кн. I, т. 101, ст. 190.